

МЕМІШ О. М., ШВЕЦЬ В. В.

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

**Методичні рекомендації
до проведення семінарських занять
для студентів спеціальності
032 Історія та археологія**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Навчально-науковий інститут міжнародних відносин, історії та філософії
Кафедра археології та спеціальних галузей історичної науки

МЕМІШ О. М., ЩВЕЦЬ В. В.

**Методичні рекомендації
до проведення семінарських занять
для студентів спеціальності
032 Історія та археологія
з навчальної дисципліни**

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 911.3:94(072)

Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, протокол №3, від 24 жовтня 2024 р.

Рецензенти:

Мельниченко В. М. – кандидат історичних наук, професор кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету.

Захарченко М. В. – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Меміш О. М., Швець В. В.

Історична географія: методичні рекомендації до проведення семінарських занять для студентів спеціальності 032 Історія та археологія / під ред. В. В. Лук'яниці. Черкаси : Вид. ред. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2024. 30 с.

УДК 911.3:94(072)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	6
ТРУДОМІСТКІСТЬ КУРСУ	7
ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ	7
ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	7
ТЕМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ	8
ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ДО ВСЬОГО КУРСУ	8
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	
Семінарське заняття № 1. <i>Теоретико-методологічні основи історичної географії</i>	13
Семінарське заняття № 2. <i>Історико-географічні основи політичної географії</i>	14
Семінарське заняття № 3. <i>Історична картографія України</i>	16
Семінарські заняття № 4–5. <i>Формування державної та етнічної території України: VII ст. до н. е. – XIV ст.</i>	17
Семінарське заняття № 6. <i>Великі географічні відкриття і зародження колоніальної системи</i>	19
Семінарське заняття № 7. <i>Українське козацтво на карті Європи у XV–XVIII ст.</i>	20
Семінарське заняття № 8. <i>Географія національно-визвольної боротьби українського народу в першій половині ХХ ст.</i>	22
Семінарське заняття № 9. <i>Політична та соціально-економічна географія українських земель у воєнний та післявоєнний періоди</i>	23
РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ	26
ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS	26
СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИМОГИ	26
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ	27
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ	28

ВСТУП

Історія як наука, що розкриває багатогранність форм руху суспільства та дозволяє розібратися у складних шляхах, які проходить людство в процесі розвитку, не може існувати без систематизації об'єктивних знань, аналізу і теоретичного узагальнення емпіричного матеріалу, без проникнення в суть явищ. Для цього необхідне оволодіння не лише теорією, але й практикою історичного дослідження, велике значення в якій має знання спеціальних дисциплін. Однією з таких спеціальних історичних дисциплін є історична географія.

Предметом вивчення історичної географії є дослідження змін та взаємозв'язків природних і соціально-економічних явищ. Це передбачає розгляд подій у двох вимірах: хронологічному (часовому) та хорологічному (просторовому).

Вивчення їх ставить за **метою** в комплексі дослідити основні історичні процеси та їхні зміни на території світу й України з найдавніших часів до сьогодення.

У зв'язку з метою постають наступні **завдання**:

- опрацювати основну джерельну базу й літературу з даної дисципліни;
- прослідкувати роль географічного фактора в історичному процесі;
- проаналізувати важливі зміни в адміністративно-політичних і соціально-економічних явищах минулого України та світу;
- з'ясувати зміни в розміщенні центрів культури, освіти, науки в Європі й Україні.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

– фахових загальних: здатність реалізувати свої права й обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні; здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу; здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми; здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях;

– спеціальних фахових: усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності; здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи; здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.); здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних; здатність використовувати у фаховій діяльності знання гуманітарних та соціальних наук, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища; здатність до опрацювання предметних даних у регіональному контексті.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати**:

- основні та актуальні проблеми тематики курсу історичної географії,
- важливі дати та події пов'язані з політичною, економічною, соціальною історією й географією України та світу;

вміти:

- користуватися допоміжними матеріалами у вигляді карт та схем;
- на основі узагальнення матеріалу лекцій і літератури розробляти карти за відповідною тематикою.

Головною умовою результативності наукової діяльності є її безперервність та наступність, адже з кожним курсом студенти набувають за обраною темою наукового пошуку нові знання відносно попередніх. У результаті вивчення теоретичного курсу та виконання дослідження студент отримує: знання про взаємний зв'язок між окремими підрозділами історичної науки та спеціальними історичними дисциплінами (зокрема з історичної географії); здатність розуміти та використовувати фахові знання основних

історичних процесів; вміння аналізувати важливі суспільно-політичні й соціально-економічні явища минулого України, прослідковувати причини їх виникнення, трансформації та еволюцію.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 години / 3 кредити ECTS (денна форма навчання: 18 годин – лекції / 18 годин – семінарські заняття / 54 годин – самостійна робота; заочна форма навчання: 4 години – лекції / 4 години – семінарські заняття / 82 годин – самостійна робота).

ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	<i>заочна форма навчання</i>
Кількість кредитів: денна – 3 заочна – 3	01 – освіта / педагогіка 03 – гуманітарні науки (шифр, назва)	Нормативна	
Модулів – 1	032 – історія та археологія (шифр, назва)	<i>Рік підготовки:</i>	
Змістових модулів –	середня освіта (історія) історія та археологія	2-й	2-й
Курсова робота –		<i>Семестр</i>	
Загальна кількість годин		3-й	3-й
Денна форма навчання			
90		90	<i>Лекції</i>
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 4	Освітньо- кваліфікаційний рівень: бакалавр	18 год.	4 год.
		<i>Практичні, семінарські</i>	
		18 год.	4 год.
		<i>Лабораторні</i>	
		0 год.	0 год
		<i>Самостійна робота</i>	
		54 год.	82 год
<i>ІНДЗ:</i>			
Вид контролю: залік			

ТРУДОМІСТКІСТЬ КУРСУ

Семестр	Кількість навчальних тижнів	Кількість годин на тиждень	Розподіл годин											
			Усього	Кількість кредитів	Кількість кредитів за ECTS	Аудиторні					Самостійна робота	Індивідуальна робота		
						Лекції	Практичні	Семінари	Лабораторні	Контрольні			Консультації	Усього
3	15	6	90	3	3	18	-	18	-			36	54	
Разом		6	90	3	3	18	-	18	-			36	54	

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Предмет, завдання та джерела історичної географії	2
2.	Виникнення та розвиток історичної географії як науки	2
3.	Історична географія Стародавнього світу	2
4.	Історична географія Київської Русі	2
5.	Історична географія Західної Європи середніх віків	2
6.	Історична географія України литовсько-польської доби та часів козащини (XIV–XVIII ст.)	2
7.	Територіальний поділ світу і світова торгівля (кінець XIX – початок XX ст.)	2
8.	Історична географія України XX ст. – початку XXI ст.	2
9.	Географічні аспекти розвитку сучасного світу	2

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Теоретико-методологічні основи історичної географії	2
2.	Історико-географічні основи політичної географії	2
3.	Історична картографія України	2
4.	Формування державної та етнічної території України: VII ст. до н. е. – XIV ст.	2
5.	Формування державної та етнічної території України: VII ст. до н. е. – XIV ст.	2
6.	Великі географічні відкриття і зародження колоніальної системи	2
7.	Українське козацтво на карті Європи у XV–XVIII ст.	2
8.	Географія національно-визвольної боротьби українського народу в першій половині XX ст.	2
9.	Політична та соціально-економічна географія українських земель у воєнний та післявоєнний періоди	2

ТЕМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

№ з/п	Назва теми
1.	Походження назв усіх континентів і океанів
2.	Походження назв країни Європи, її столиці та історико-географічних областей (за прикладом будь-якої країни)
3.	Походження назв країн Азії, її столиці та історико-географічних областей (за прикладом будь-якої країни).
4.	Походження назв країни Африки, її столиці та історико-географічних областей (за прикладом будь-якої країни)
5.	Походження назв країни Америки, її столиці та історико-географічних областей (за прикладом будь-якої країни)
6.	Світ на початку та в кінці ХХ ст.: зміни на політичній карті (будь-який континент за вибором студента)
7.	Основні зміни у фізичній географії світу протягом історичного процесу
8.	Роль географічного фактора в історичному процесі на території України

ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ДО ВСЬОГО КУРСУ

1. Мельниченко В. М. Історична географія України : навч. посіб. для студентів іст. спец. вищ. навч. закл. Черкаси : «Вертикаль», вид. Кандич С. Г., 2012. 224 с.
2. Аркас М. Історія України-Руси. Київ, 1990. С. 1–4.
3. Атлас України і сумежних країв / за ред. В. Кубійовича. Львів : Укр. вид. ін-т у Львові, 1937. 48 с., 33 арк. карт : іл.
4. Балабушевич Т. А., Тесленко І. А. Історична географія України : методичні рекомендації і програма курсу. Київ : НаУКМА, 2015. 50 с.
5. Боєчко В. Д., Ганжа О. І., Захарчук Б. І. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ : Основи, 1994. 168 с.
6. Боєчко В. Д., Ганжа О. І., Захарчук Б. І. Кордони України: Історія та проблеми формування (1917–1947 рр.). *Український історичний журнал*. 1992. № 1. С. 56–77.
7. Боплан Г. Л. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. Київ : Наукова думка, 1990. 256 с.
8. Бугай М. Ф. Депортація населення з України (30–50 рр. ХХ ст.). *УІЖ*. 1992. № 10–11. С. 32–38, 20–26.
9. Вавричин М. Г., Дашкевич Я. Р., Кришталович У. Р. Україна на стародавніх картах: Кінець XV – перша половина XVII ст. Київ : ДНВП «Картографія», 2004. 208 с. (Пам'ятки картографії України).
10. Василенко Г. К. Велика Скіфія. Київ : Знання, 1991. 48 с.
11. Введенський А., Дядиченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни. Київ : Радянська школа, 1963. 208 с.
12. Географічна енциклопедія України: в 3-х т. Київ, 1989–1993.
13. Географічний фактор в історичному процесі : зб. наук. пр. / АН УРСР. Ін-т

- історії ; редкол.: Ф. П. Шевченко (відп. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1990. 180 с.
14. Географія України : довідник. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 416 с.
 15. Географія українських та суміжних земель. Київ : Обереги, 2005. Т. 1.: Загальна географія / за ред. В. Кубійовича. 528 с.
 16. Геродот із Галікарнасу. Скіфія: Найдавніший опис України в V ст. перед Христом. Київ : Фірма «Довіра», 1992. 72 с.
 17. Геродот. Історія в дев'яти книгах. Київ : Наукова думка, 1993. 574 с.
 18. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11-ти т., 12-ти кн. Київ : Наукова думка, 1991. (Пам'ятки історичної думки України).
 19. Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право. Київ : Основи, 1996. 223 с.
 20. Дмитрієнко М. Ф., Маркова О. Є. Адміністративно-територіальний поділ Української РСР з 1917 по 80-ті роки XX ст. (Історико-картографічний аспект). *Історико-географічні дослідження на Україні* : зб. наук. праць. Київ : Наукова думка, 1992. С. 3–13.
 21. Дністрянський М. С. Вступ до історичної географії України : цикл лекцій. Львів, 2007. 44 с.
 22. Дністрянський М. С. Етногеографія України : навч. посіб. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 230 с. : карти, табл.
 23. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 479 с. : рис.
 24. Дністрянський М. С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів : Світ, 1992. С. 36–53.
 25. Дністрянський М. С. Політична географія України : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 346 с. : карти, табл.
 26. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 310 с.
 27. Дністрянський М. С. Україна на карті світу. *Дзвін*. 1999. № 2. С. 84–90.
 28. Дорошенко Д. Нарис історії України: в 2-х т. 2-ге вид. Київ : Глобус, 1992.
 29. Енциклопедія українознавства. Т. 1–10 (відповідні статті).
 30. Етнографія України: навчальний посібник / за ред. С. А. Макарчука. Львів : Світ, 1994. 520 с.
 31. Ємченко О. П. Біографи голубої планети: етюди про великих мандрівників. Київ : Веселка, 1984. 159 с.
 32. Жекулин В. С. Историческая география: предмет и методы. Ленинград : Наука, 1981. 223 с.
 33. Жупанський Я. Географічні відомості і географія в Україні в давні часи. Чернівці, 1992. 125 с.
 34. Жупанський Я. Історія географії в Україні : навчальний посібник. Львів : Світ, 1997. 264 с.
 35. Залізняк Л. Нариси стародавньої історії України. Київ : Абрис, 1999. 255 с.
 36. Заставний Ф. Д. Географія України: у 2-х кн. Львів : Світ, 1994.
 37. Іваньков П. О. Зміст історичних карт і способи його зображення. *УІЖ*.

1982. № 10. С. 89–92.
38. Ильинская В. А., Тереножкин А. И. Скифия VII–IV вв. до н. э. Київ : Наукова думка, 1983. 380 с.
 39. Історико-географічні дослідження на Україні: зб. наук. праць / під ред. Ф. П. Шевченко. Київ, 1992. 124 с.
 40. Кандиба Ю. І. Історична географія з основами етнографії : навчально-методичний комплекс. Харків : ВПЦ «Адва», 2010. 73 с.
 41. Ковальчук І. Історико-географічний аналіз і синтез: суть, завдання, проблеми, перспективи. *Історичне картознавство України* : збірник наукових праць. Львів, 2003.
 42. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. Київ : Альтернативи, 1998. 336 с. (Україна крізь віки. Т. 5).
 43. Крикун М. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV–XVIII ст.: кордони воєводств у світлі джерел. Київ : Вид-во АН України, 1993. 186 с.
 44. Крип'якевич І. П. Історична картографія в Західній Україні (до 1939 р.). *Історичні джерела та їх використання*. 1964. Вип. 1. С. 263–267.
 45. Крип'якевич І., Гнатювич Б., Стефанів З. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. XX ст.). 4-те вид., змін. і доп. Львів : Світ, 1992. VIII, 702 с: іл.
 46. Круль В. П. Історична географія Західної України : консп. лекцій. Чернівці : ЧДУ, 1999. 46 с.
 47. Кухта Б. Л. З історії української політичної думки : навч. посіб. Київ : Генеза, 1994. 368 с.
 48. Кучабський В., Безручко М. Історія січових стрільців: Воєнно-історичний нарис. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 346 с.
 49. Лаврів П. І. Історія Південно-Східної України. Львів : Слово, 1992. 150 с., 1 арк. карт : табл.
 50. Лановик Б. Д. Економічна історія України і світу. Київ : Вікар, 2004. 486 с.
 51. Лановик Б. Д., Лазарович М. В. Економічна історія. Київ : Вікар, 2005. 405 с.
 52. Літопис Руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. 591 с.
 53. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. Документи і матеріали. Львів, 1991. 448 с.
 54. Морозов А. Г., Корноненко С. В. Анти: з історії східнослов'янських племен III–VII ст. н. е. Вінниця : Фоліант, 2004. 65 с.
 55. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ : Український письменник, 1993. 412 с.
 56. Овдієнко П. П. Історична географія : навчально-методичний посібник. Ніжин, 2000. 168 с.
 57. Перевозчиков В. І. Економічна історія українських земель (X–XVIII ст.). Харків : Основа, 2009. 142 с.
 58. Перковський А. Л., Пирожков С. І. Демографічні втрати населення Української РСР в 40-х роках. *УІЖ*. 1990. № 2. С. 15–25.
 59. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії : навч. посібник для

- студ.географ.спец.вищих навч.закладів. Київ : Вища школа, 1994. 156 с.
60. Політична географія і геополітика : навч. посібник / за ред. Б. П. Яценка. Київ : Либідь, 2007. 255 с.
 61. Пономарьов А. Етнічність та етнічна історія України. Київ : Либідь, 1996. 276 с.
 62. Проблеми історичної географії України : зб. наук. праць / АН УРСР. Ін-т історії України ; під ред. Ф. П. Шевченко. Київ : Наукова думка, 1991. 152 с.
 63. Рудницький С. Політична географія України / упоряд. і авт. передм. П. Штойко. Львів, 1998. 279 с.
 64. Сегеда С. Основи антропології : навч. посібник. Київ : Либідь, 1995. 208 с.
 65. Сінкевич І. Ю., Полтавець О. М. Історична карта: матеріали до курсу: «Історична географія». *Історичний архів*. 2008. Вип. 2. С. 180–186.
 66. Січинський В. Чужинці про Україну. Київ : Довіра, 1992. 254 с.
 67. Сосса Р. І. Історія картографування території України : підручник для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 334 с. : рис.
 68. Сосса Р. І. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. Короткий нарис. Київ : Наукова думка, 2000. 248 с. : іл.
 69. Стефанюк Г. В. Історична географія: опорні конспекти і самостійна робота : навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2012. 135 с.
 70. Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука ; вст. ст. С. В. Кульчицького. Київ : Либідь, 1991. 512 с.
 71. Тереножкин А. И. Киммерийцы. Киев : Наукова думка, 1976. 224 с.
 72. Терещенко Ю. І. Україна і європейський світ: нариси історії від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. Київ : Перун, 1996. 496 с.
 73. Толочко О. П., Толочко П. П. Київська Русь. Київ : Альтернативи, 1998. 352 с. (Україна крізь віки. Т. 4).
 74. Трубчанинов С. В. Історична географія України. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2013. 191 с.
 75. Трубчанинов С. В. Практикум з історичної географії України. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2002. 128 с.
 76. Трубчанинов С.В. Українські землі в історико-географічній візії Вінцентія Поля. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2020. Число 23. С. 52-57.
 77. Трубчанинов С.В. Відображення історико-географічних уявлень Миколи Гоголя про Україну в його працях початку 1830-х років. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Т.32 (71). 2021. № 1. С. 52-58.
 78. Трубчанинов С.В. Минуле України у працях Вадима Пассека Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис / Волинський національний університет імені Лесі Українки; Видавничий дім «Гельветика». 2022. Число 27. С. 104–109.
 79. Трубчанинов С. В. Україна vs Малоросія: окреслення національної території в працях українських романтиків Наддніпрянщини кінця XVIII – першої половини XIX ст. Вчені записки Таврійського національного університету

- імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. Т. 34 (73). 2023. № 2. С. 83–90.
80. Трубчанінов С.В. Дослідження етногеографії Геродотової Скитії в західноєвропейській історіографії «довгого» ХІХ століття. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2024. Том 35 (74). № 3. С. 194–203.
 81. Україна в цікавих фактах: книга рекордів України / упорядник Г. О. Маценко. Львів : Слово, 1992. 160 с.
 82. Українське державотворення : словник-довідник / за ред. О. М. Мироненка. Київ : Либідь, 1992. 560 с.
 83. Український історико-географічний збірник. Вип. 1–2 / відп. ред. І. О. Гуржій. Київ, 1971–1972.
 84. Ходзінський К. Г. Економічна історія України та провідних країн світу. Львів, 2006. 189 с.
 85. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 444 с.
 86. Шевчук Л. Т. Сакральна географія : навчальний посібник. Львів : ВЦ ЛНУ імені І. Франка, 1999. 160 с.
 87. Шевчук Л. Т. Соціальна географія: навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 349 с.
 88. Яворницький Д. І. До історії степової України. Дніпропетровськ : Січ, 2004. 444 с.
 89. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: в 3-х т. Київ : Наукова думка, 1990.
 90. Янко М. Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР. Київ : Радянська школа, 1973. 179 с.
 91. Яценко Б. П. Політична географія. Київ : Вид. Ін-ту сходознавства НАНУ, 2005. 134 с.
 92. Географічний портал. URL: <http://geosite.com.ua>.
 93. Географія. URL: <http://geoswit.ucoz.ru>.
 94. Етнічна географія, етнографія, етнологія. URL: <http://ukr-tur.narod.ru/etno/etno.htm>.
 95. Історія України – History of Ukraine (Інститут історії України). URL: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/shev/2/30.pdf>.
 96. Макаrchук С. А. Етнографія України : навч. посіб. Львів : Світ, 2004. URL: http://ebk.net.ua/Book/history/makarchuk_eu/index.htm.
 97. Пізнавальний сайт «Географія». URL: <http://geoknigi.com>.
 98. Українська етнографія. URL: <http://etno.iatp.org.ua>.
 99. Українська етнографія. URL: <http://www.etno.us.org.ua>.
 100. Gumilevica: гипотезы, теории, мировоззрение. URL: <http://www.gumilevica.kulichki.net>.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття № 1 Теоретико-методологічні основи історичної географії (2 години)

План семінарського заняття

1. Предмет історичної географії.
2. Структура історичної географії та її місце в системі наук. Зв'язки з іншими науками.
3. Історико-географічні джерела та особливості їх використання.
4. Методи історичної географії.
5. Зміни природного середовища за історичний період. Основні тенденції антропогенного впливу на природу.

Основні поняття: історична географія, ономастика, історична суспільна географія, історична соціально-економічна географія, історична інтегральна географія, історична етногеографія, історична демогеографія, історична природнича географія.

Теми рефератів

1. Становлення історичної географії як допоміжної історичної дисципліни в період античності, в добу середньовіччя, в новий і новітній час.
2. Сучасний стан історико-географічних досліджень в Україні.

Запитання для самоконтролю

1. У чому полягає суть ретроспективної географії?
2. Що зумовило різне розуміння структури історичної географії?
3. Назвати методи історичної географії.
4. Що є спільного і відмінного в історичній географії та історії і географії?
5. Яку роль відіграє природне середовище в історичних процесах?

Методичні рекомендації

При підготовці першого питання студенти повинні визначити предмет, об'єкт та значення історичної географії. Необхідно проаналізувати розвиток уявлень про предмет історичної географії в географічній науці радянських часів і сьогодення, характеризуючи праці відомих дослідників: В. С. Жекуліна, І. П. Ковальчука, В. П. Круля, В. К. Яцунського, С. Л. Рудницького, А. Гетнера.

У другому питанні, аналізуючи структуру історичної географії, потрібно акцентувати увагу на три блоки дисциплін: історичну природничу географію, історичну суспільну географію та історичну інтегральну географію, які, у свою чергу, поділяються на певні складові. Дане питання потребує визначення структурно-логічної схеми історичної географії як науки (міжпредметних

зв'язків).

Третє питання присвячене характеристиці особливостей використання джерельної бази історичної географії, яка включає літературно-описові та політико-правові, статистичні, картографічні, речові, етнографічні й лінгвістичні джерела.

У четвертому питанні студентам слід звернути увагу на те, що при дослідженні географічних зв'язків і співвідношень необхідно використовувати методологію сучасної географії, а в аналізі еволюційних (динамічних) аспектів слід спиратися на підходи і географів, й істориків. У даному питанні слід аналізувати як методи історичної географії, так і методи інших наук.

П'яте питання потребує визначення завдань історичної географії при вивченні природного середовища як фактора розвитку людської цивілізації. Взаємодія природних явищ та історичних процесів. Історична географія населення. Міграційні процеси.

Література

1. Географічна енциклопедія України / відп. ред. О. М. Маринич. Київ, 1989. Т.1. С. 44–48, 247.
2. Дністрянський М. С. Вступ до історичної географії України : цикл лекцій. Львів, 2007. 44 с.
3. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 479 с. : рис.
4. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 310 с.

Семінарське заняття № 2

Історико-географічні основи політичної географії

(2 години)

План семінарського заняття

1. Методологічні основи політико-географічного аналізу.
2. Становлення української політико-географічної думки.
3. Держава як територіально-політична система та об'єкт політико-географічного аналізу.
4. Основні риси сучасної політичної карти світу.
5. Регіональне політико-географічне розташування України.

Основні поняття: політична географія, економічна географія, природна і суспільна властивість території, геополітика, держава.

Теми рефератів

1. Еволюція політико-географічних поглядів в Україні до початку ХХ ст.

2. Політико-географічна спадщина С. Рудницького та В. Кубійовича.
3. Геополітичні концепції Ю. Липи.

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізуйте послідовність застосування методологічних підходів аналізу територіально-політичної системи держави.
2. Назвіть чинники територіально-політичної структуризації світу.
3. Назвіть складові держави як територіально-політичної системи.
4. Що передбачає регіональний аспект оцінки політико-географічного розташування України?

Методичні рекомендації

При підготовці першого питання студентам необхідно визначити методологічні підходи політико-географічного аналізу. Особливу увагу слід звернути на історичний, генетичний, діахронний, системно-функціональний аналіз підсистем територіально-політичної системи держави та прогнозування напрямків розвитку територіально-політичних структур.

У другому питанні варто схарактеризувати еволюцію політико-географічних поглядів в Україні до початку ХХ ст., політико-географічну спадщину С. Рудницького та В. Кубійовича, а також прослідкувати геополітичні концепції Ю. Липи.

Вивчаючи третє питання, важливо зазначити чинники територіально-політичної структуризації світу та схарактеризувати складові держави як територіально-політичної системи.

У четвертому питанні студентам слід звернути увагу на те, що основними складовими сучасної політичної карти світу є держави, залежні країни, національно-визвольні рухи та міжнародні організації. Роблячи аналіз зазначених складових, слід акцентувати на динамічність і циклічність процесів територіально-політичної структуризації.

П'яте питання потребує від студентів знань і вмінь у характеристиці регіонального аспекту оцінки політико-географічного розташування України, визначення ролі і місця нашої держави в системі територіально-політичних відношень на європейському континенті.

Література

1. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 310 с.
2. Дністрянський М. С. Україна на карті світу. *Дзвін*. 1999. № 2. С. 84–90.
3. Жупанський Я. Історія географії в Україні : навчальний посібник. Львів : Світ, 1997. 264 с.
4. Заставний Ф. Д. Географія України: у 2-х кн. Львів : Світ, 1994.
5. Кухта Б. Л. З історії української політичної думки : навч. посіб. Київ : Генеза, 1994. 368 с.
6. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії : навч. посібник. Київ : Вища школа, 1996. 231 с.
7. Рудницький С. Політична географія України / упоряд. і авт. передм.

П. Штойко. Львів, 1998. 279 с.

Семінарське заняття № 3 **Історична картографія України** (2 години)

План семінарського заняття

1. Предмет історії картографії України.
2. Періодизація історії картографування території України.
3. Дослідження історії картографії України.

Основні поняття: історична картографія, карта, картознавство, історія української картографії, топографічне картографування, тематичне картографування, спеціальне картографування, карти-портalani, національне картографування.

Теми рефератів

1. Картографування в первісному суспільстві та в стародавні часи.
2. Картографування в нові та новітні часи.
3. Картографування в незалежній Україні.

Запитання для самоконтролю

1. Чим визначається розвиток картографії?
2. У чому полягає відмінність між історією української картографії та історією картографії України?
3. Назвіть перших дослідників історії географії та картографії України.
4. Вкажіть основні принципи періодизації історії картографування території України.
5. Назвіть основні етапи розвитку картографування території України.
6. Який внесок зробили зарубіжні вчені в дослідження історії розвитку картографування території України?

Методичні рекомендації

Під час підготовки до першого питання студентам необхідно знати, що предметом історії картографії є відображення території України в картографічних творах від найдавніших часів до сьогодення. У даному питанні потрібно розрізняти історію української картографії від історії картографії України.

У другому питанні потрібно визначити основні принципи періодизації історії картографування території України (принципи інформаційної комплексності, хронологічної послідовності, часової компактності, ієрархічно-ознакової адекватності) та схарактеризувати основні етапи розвитку картографування території України.

Вивчаючи третє питання, потрібно визначити, який внесок зробили

вітчизняні та зарубіжні науковці в дослідження історії розвитку картографування території України: В. О. Кордт, В. Г. Ляскоронський, В. Б. Антонович, В. С. Іконников, Д. І. Багалій, А. Б. Перналь, Т. А. Балабушевич, А. В. Бойко та інші. Львівська та Київська школи історії картографії України.

Література

1. Атлас України і сумежних країв / за ред. В. Кубійовича. Львів : Укр. вид. ін-т у Львові, 1937. 48 с., 33 арк. карт : іл.
2. Вавричин М. Г., Дашкевич Я. Р., Кришталович У. Р. Україна на стародавніх картах: Кінець XV – перша половина XVII ст. Київ : ДНВП «Картографія», 2004. 208 с. (Пам'ятки картографії України).
3. Дністрянський М. С. Україна в політико-географічному вимірі. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 310 с.
4. Жекулин В. С. Историческая география: предмет и методы. Ленинград : Наука, 1981. 223 с.
5. Ковальчук І. Історико-географічний аналіз і синтез: суть, завдання, проблеми, перспективи. *Історичне картознавство України* : збірник наукових праць. Львів, 2003.
6. Сосса Р. І. Історія картографування території України : підручник для студ. ВНЗ. Київ : Либідь, 2007. 334 с. : рис.
7. Сосса Р. І. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. Короткий нарис. Київ : Наукова думка, 2000. 248 с. : іл.
8. Український історико-географічний збірник. Вип. 1–2 / відп. ред. І. О. Гуржій. Київ, 1971–1972.

Семінарські заняття № 4–5

Формування державної та етнічної території України: VII ст. до н. е. – XIV ст.

(4 години)

План семінарських занять

1. Початки українського етногенезу та його географія.
2. Племінні держави та їх географія.
3. Київська Русь: кордони, сусіди, територіально-політичний устрій, міста, села, релігія і культура в географічному вимірі.
4. Київська Русь: господарство, господарські і культурні зв'язки з іншими державами.
5. Галицько-Волинська держава: територія, населення, культура, господарство.

Основні поняття: етногенез, анти, віче, волость, етнос, Київська Русь, Галицько-Волинське князівство.

Теми рефератів

1. Грецька колонізація узбережжя Чорного моря VII–IV ст. до н. е.
2. Виникнення держави у східних слов'ян.

Запитання для самоконтролю

1. Проаналізувати поняття Білої, Чорної і Червоної Русі.
2. Визначити напрями колонізаційного руху східних слов'ян.
3. На якій території утворилася Київська Русь?
4. Назвіть територію формування українського етносу в XI ст.
5. Дайте характеристику географії походів князівських дружин.

Методичні рекомендації

У першому питанні студенти повинні проаналізувати географію давніх слов'ян. Праслов'янська територія та її формування. Характеристика розміщення слов'янських племен венедів (I–II ст.), склавинів (західних) та антів (східних) – (VI–VII ст.) між Дніпром, Дністром, Віслою тощо. Природні умови та господарство. Напрями колонізаційного руху східних слов'ян.

При підготовці другого питання необхідно звернути увагу на формування племінних об'єднань і державних кордонів. Куявія, Славія, Артанія. Становлення племінних земель-держав як важливий етап еволюції української державності.

У третьому питанні необхідно визначити, на якій території утворилася Київська Русь. Князівства і землі Київської держави. Військові походи князівських дружин. Географія основних подій боротьби з Візантією, половцями, печенігами та іншими противниками.

Вивчаючи четверте питання, потрібно простежити географію господарства. Внутрішні та зовнішні економічні зв'язки. Шлях «з варяг у греки» та інші торгівельні шляхи. Розташування міст – центрів управління, ремесла, торгівлі, культури.

У п'ятому питанні студенти повинні визначити територію утворення Галицько-Волинської держави. Галицько-Волинське князівство на історичних картах XII–XIII ст.: територія, населення, економіка, культура.

Література

1. Аркас М. Історія України-Руси. Київ, 1990. С. 1–4.
2. Василенко Г. К. Велика Скіфія. Київ : Знання, 1991. 48 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11-ти т., 12-ти кн. Київ : Наукова думка, 1991. (Пам'ятки історичної думки України).
4. Дністрянський М. С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів : Світ, 1992. С. 36–53.
5. Дорошенко Д. Нарис історії України: в 2-х т. 2-ге вид. Київ : Глобус, 1992.
6. Лаврів П. І. Історія Південно-Східної України. Львів : Слово, 1992. 150 с., 1 арк. карт : табл.
7. Енциклопедія українознавства. Т. 1–10 (відповідні статті).
8. Геродот із Галікарнасу. Скіфія: Найдавніший опис України в V ст. перед Христом. Київ : Фірма «Довіра», 1992. 72 с.

9. Літопис Руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; відп. ред. О. В. Мишанич. Київ : Дніпро, 1989. 591 с.

Семінарське заняття № 6

Великі географічні відкриття і зародження колоніальної системи (2 години)

План семінарського заняття

1. Історико-географічні передумови та передісторія Великих географічних відкриттів.
2. Великі географічні відкриття кінця XV – середини XVI ст.
3. Географічні відкриття другої половини XVI – середини XVII ст.
4. Наслідки Великих географічних відкриттів.

Основні поняття: Великі географічні відкриття, колоніальна система, колонія, колонізація.

Теми рефератів

1. Христофор Колумб: подорожі та відкриття американського континенту.
2. Пошуки морського шляху до Індії.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризувати причини Великих географічних відкриттів.
2. Назвати періодизацію епохи Великих географічних відкриттів.
3. До яких наслідків призвели географічні відкриття?
4. Висвітліть Великі географічні відкриття в документах.

Методичні рекомендації

У першому питанні студентам потрібно схарактеризувати причини Великих географічних відкриттів та визначити періодизацію епохи Великих географічних відкриттів.

При підготовці другого питання необхідно проаналізувати перший період Великих географічних відкриттів (кінець XV – середина XVI ст.). Христофор Колумб: подорожі та відкриття американського континенту. Пошуки морського шляху до Індії. Васко да Гама. Америкго Веспуччі. Фернандо Магеллан.

У третьому питанні треба акцентувати увагу на другий період Великих географічних відкриттів (друга половина XVI – середина XVII ст.). Російські та голландські відкриття.

Вивчаючи четверте питання, слід звернути увагу на висвітлення наслідків Великих географічних відкриттів у документах, акцентуючи увагу при цьому на колоніальні системи того часу та колонізаційні процеси.

Література

1. Бейкер Дж. История географических открытий и исследований / пер. с англ. под ред. и с предисловием И. П. Магидовича. Москва : Издательство иностранной литературы, 1950. 648 с.
2. Вітер І. І. Великі географічні відкриття та їх вплив на економічний розвиток країн європейської цивілізації. *Наукова думка сучасності і майбутнього*: зб. статей учасників Всеукр. практ.-пізнав. інтернет-конф. (25 березня – 4 квітня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 34–45.
3. Географічні відкриття / авт.-упорядники : В. М. Скляренко, В. В. Мірошникова, О. П. Цацко, А. Г. Ковальов ; іл. і худ. оформ. Л. Д. Киркач-Осипової. Харків : Фоліо, 2013. 318 с.
4. Ємченко О. П. Біографи голубої планети: етюди про великих мандрівників. Київ : Веселка, 1984. 159 с.
5. Ілюстрований атлас географічних відкриттів : [пер. з англ.]. Київ : Махаон-Україна, 2014. 272 с. : іл.
6. Магидович И. П., Магидович В. И. Очерки по истории географических открытий : в 5-ти т. Великие географические открытия (конец XV – середина XVII вв.). 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Просвещение, 1983. Т. 2. 399 с. : ил., карты.

Семінарське заняття № 7

Українське козацтво на карті Європи у XV–XVIII ст.

(2 години)

План семінарського заняття

1. Роль географічного фактору у формуванні та розвитку козацтва.
2. Осередки козацьких вольностей. Географія козацьких походів XVI – першої половини XVII ст.
3. Місця селянсько-козацьких повстань.
4. Географія Хмельниччини 1648–1657 рр.

Основні поняття: уходники, бродники, козацькі вольності, ясир, національно-визвольна війна.

Теми рефератів

1. Територія формування козацької держави.
2. Географія подій Хмельниччини 1648–1654 рр.

Запитання для самоконтролю

1. Назвати землі, які складали основу української державної території середини XVII ст.
2. Обґрунтувати трансформацію козацького військово-адміністративного в державний територіально-адміністративний устрій у середині XVII ст.
3. Визначити географію козацько-селянських повстань.

Методичні рекомендації

При підготовці першого питання потрібно схарактеризувати землі, які склали основу української державної території середини XVII ст. Дике поле, його розташування. Клімат. Природне середовище.

У другому питанні слід звернути увагу на територію формування козацької держави. Запорізька Січ: природа, господарство, звичаї. Запорізька Січ у військово-територіальному відношенні. Економічні, політичні та культурні зв'язки Запорізької Січі. Реєстрові полки.

У третьому питанні потрібно акцентувати увагу на участь козаків в антифеодальних та визвольних рухах XVI–XVII ст. Правобережжя та Лівобережжя України.

Готуючись до четвертого питання, студентам необхідно вивчити географію подій першого етапу Козацької революції – Хмельниччини 1648–1657 рр. Українські землі під владою Польщі та Росії. Відображення на карті боротьби з турецько-татарськими завойовниками. Гетьманщина та її столиці. Правобережні козацькі полки в системі польського територіально-адміністративного устрою.

Література

1. Апанович О. М. Розповіді про запорозьких козаків. Київ : Дніпро, 1991. С. 8–9, 69–80, 272–273, 275.
2. Архів Коша Нової Запорозької Січі: опис справ 1713-1776. Вид. 2-ге, доп. і випр. / ред. кол.: О. М. Апанович, Л. З. Гісцова, В. С. Оснач, І. Л. Бутич (відп. ред.), Л. А. Сухих ; упоряд.: Л. З. Гісцова (ст. упорядн.), Л. Я. Демченко. Київ : Наукова думка, 1994. 234 с. (Джерела з історії українського козацтва)
3. Балабушевич Т. А. Територіальні межі правобережних полків (друга половина XVI – початок XVIII ст.). *Проблеми історичної географії України* : зб. наук. праць. Київ : Наукова думка, 1991. С. 23–32.
4. Голобуцький В. В. Запорозьке козацтво. Київ : Вища школа, 1994. 539 с.
5. Грабовецький В. В. Гуцульщина XV – XIX ст.: Історичний нарис. Львів : Вища школа, 1982. С. 55–64, 92–102.
6. Грабовецький В. В. Західно-українські землі в період народно-визвольної війни 1648–1654 рр. Київ : Наукова думка, 1972. 192 с.
7. Грушевський М. С. Ілюстрована історія України. Львів : Світ, 1991. Ч. III–V. С. 139–470.
8. Гуржій О. І. До питання про кількість та етнічний склад населення України в другій половині XVII ст. *УІЖ*. 1993. № 4–6. С. 43–49.
9. Дністрянський М. С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів : Світ, 1992. С. 36–53.
10. Заставний Ф. Д. Географія України: у 2-х кн. Львів : Світ, 1994. С. 42–44, 318–332.
11. Крип'якевич І. П. Адміністративний устрій України 1648–1654 рр. *Історичні джерела та їх використання*. Київ, 1966. С. 123–127.
12. Крип'якевич І. П. Історія України / відп. ред.: Ф. П. Шевченко, Б. З. Якимович. Львів: Світ, 1990. 519 с. : іл. (Пам'ятники історичної

думки України).

13. Сергійчук В. І. Формування території козацької держави. *Історико-географічні дослідження на Україні* : зб. наук. праць. Київ : Наукова думка, 1992. С. 54–67.
14. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків: в 3-х т. Київ : Наукова думка, 1990. Т. 1. 319 с.

Семінарське заняття № 8
Географія національно-визвольної боротьби українського народу в
першій половині ХХ ст.
 (2 години)

План семінарського заняття

1. Географія міжвоєнного періоду та боротьби за незалежність України.
2. Вплив світових воєн, голодоморів 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр., сталінських репресій, депортацій населення з приєднаних у 1939–1940 рр. районів на чисельність, структуру та розміщення населення України.

Основні поняття: УСС, УГА, ОУН, УПА, голодомор, репресії, депортації.

Теми рефератів

1. Напрямки еміграції населення України в ХІХ – на початку ХХ ст. в країни Європи, Америки, в Австралію.
2. Формування кордонів УНР, ЗУНР та УСРР.

Завдання для самоконтролю

1. Визначте територію ЗУНР.
2. Схарактеризуйте наслідки голодоморів в Україні.
3. Вкажіть напрямки еміграції населення України.
4. Проаналізуйте депортації населення України у 30–50-х рр. ХХ ст.

Методичні рекомендації

При підготовці першого питання студентам необхідно звернути увагу на зміни кордонів та адміністративно-територіального поділу України в 1917–1921 рр. УНР та ЗУНР на карті Європи. Формування кордонів УНР, ЗУНР та УСРР. Адміністративно-територіальний поділ України в 1917–1920 рр. Губернії, повіти, волості. Бойові шляхи Українських Січових Стрільців, Української Галицької Армії. Маршрути Першого та Другого зимових походів. Українські землі в складі СРСР та інших держав: Польщі, Румунії, Чехословаччини в 1918–1939 рр. Зміни в адміністративно-територіальному поділі України. Адміністративне управління українськими землями в Польщі, Румунії, Чехословаччині. Географія діяльності ОУН у міжвоєнний період.

У другому питанні важливо відзначити наслідки голодоморів в Україні,

вказати напрямки еміграції населення України в ХІХ – початку ХХ ст. в країни Європи, Америки, в Австралію, проаналізувати депортації населення України у 30–50-х рр. ХХ ст.

Література

1. Боєчко В. Д., Ганжа О. І., Захарчук Б. І. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ : Основи, 1994. 168 с.
2. Боєчко В. Д., Ганжа О. І., Захарчук Б. І. Кордони України: Історія та проблеми формування (1917–1947 рр.). *Український історичний журнал*. 1992. № 1. С. 56–77.
3. Бугай М. Ф. Депортація населення з України (30–50 рр. ХХ ст.). *УІЖ*. 1992. № 10–11. С. 32–38, 20–26.
4. Дмитрієнко М. Ф., Маркова О. Є. Адміністративно-територіальний поділ Української РСР з 1917 по 80-ті роки ХХ ст. (Історико-картографічний аспект). *Історико-географічні дослідження на Україні* : зб. наук. праць. Київ : Наукова думка, 1992. С. 3–13.
5. Дністрянський М. С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів : Світ, 1992. С. 36–53.
6. Заставний Ф. Д. Географія України: у 2-х кн. Львів : Світ, 1994.
7. Енциклопедія українознавства. Т. 1–10 (відповідні статті).
8. Кучабський В., Безручко М. Історія січових стрільців: Воєнно-історичний нарис. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 346 с.
9. Крип'якевич І., Гнатович Б., Стефанів З. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х рр. ХХ ст.). 4-те вид., змін. і доп. Львів : Світ, 1992. VIII, 702 с. : іл.
10. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ : Український письменник, 1993. 412 с.
11. Перковський А. Л., Пирожков С. І. Демографічні втрати населення Української РСР в 40-х роках. *УІЖ*. 1990. № 2. С. 15–25.
12. Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука ; вст. ст. С. В. Кульчицького. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

Семінарське заняття № 9

Політична та соціально-економічна географія українських земель у воєнний та післявоєнний періоди
(2 години)

План семінарського заняття

1. Лінія передвоєнного розмежування СРСР і Німеччини (підходи та особливості формування, протяжність).
2. Поділ українських земель країнами нацистської коаліції у роки Другої світової війни.
3. Формування державних кордонів та адміністративного устрою УРСР у

післявоєнний період.

4. Історико-географічні регіони України та сучасні геополітичні й державно-політичні проблеми.

Основні поняття: держава, геополітика, політична географія, політична карта, історико-географічні регіони

Теми рефератів

1. Українські землі у складі СРСР та інших держав.
2. Територіальний поділ України в роки нацистської окупації.
3. Кордони України на час проголошення незалежності в 1991 р.

Завдання для самоконтролю

1. Які територіальні зміни в Європі передбачало підписання таємного протоколу до пакту Ріббентропа-Молотова?
2. Охарактеризуйте поділ території України нацистським окупаційним режимом.
3. До яких змін у структурі й розміщенні населення України призвела Друга світова війна?
4. Назвіть історико-географічні регіони України.

Методичні рекомендації

У першому питанні студентам варто звернути увагу на територіальні зміни в Європі, які передбачало підписання таємного протоколу до пакту Ріббентропа-Молотова (підходи та особливості формування, протяжність).

При підготовці другого питання потрібно схарактеризувати місце України в Другій світовій війні. Територіальний поділ України в роки нацистської окупації. Геополітичні домагання окупантів щодо України та її розподіл між державами нацистського блоку. Географія основних подій та боїв на території України періоду Другої світової війни.

Третє питання передбачає вивчення географії економічних, культурних та політичних зв'язків України в 1946–1980-х рр. Політико-адміністративна карта. Визначення, до яких змін в структурі і розміщенні населення України призвела Друга світова війна.

У четвертому питанні потрібно висвітлити кордони України на час проголошення незалежності в 1991 р. Адміністративно-територіальний поділ. Виділення Кримської автономної республіки. Сучасні політико-адміністративна та економічна карти України. Порушення та відновлення економічних, політичних і культурних зв'язків із державами СНД. Географія нових зв'язків у галузі економіки, політики, культури з іншими державами світу. Встановлення дипломатичних зв'язків.

Література

1. Боєчко В. Д., Ганжа О. І., Захарчук Б. І. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ : Основи, 1994. 168 с.
2. Боєчко В. Д., Ганжа О. І., Захарчук Б. І. Кордони України: Історія та

- проблеми формування (1917–1947 рр.). *Український історичний журнал*. 1992. № 1. С. 56–77.
3. Бугай М. Ф. Депортація населення з України (30–50 рр. ХХ ст.). *УІЖ*. 1992. № 10–11. С. 32–38, 20–26.
 4. Дмитрієнко М. Ф., Маркова О. Є. Адміністративно-територіальний поділ Української РСР з 1917 по 80-ті роки ХХ ст. (Історико-картографічний аспект). *Історико-географічні дослідження на Україні* : зб. наук. праць. Київ : Наукова думка, 1992. С. 3–13.
 5. Дністрянський М. С. Кордони України. Територіально-адміністративний устрій. Львів : Світ, 1992. С. 36–53.
 6. Заставний Ф. Д. Географія України: у 2-х кн. Львів : Світ, 1994.
 7. Енциклопедія українознавства. Т. 1–10 (відповідні статті).
 8. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. Документи і матеріали. Львів, 1991. 448 с.
 9. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ : Український письменник, 1993. 412 с.
 10. Перковський А. Л., Пирожков С. І. Демографічні втрати населення Української РСР в 40-х роках. *УІЖ*. 1990. № 2. С. 15–25.
 11. Субтельний О. Україна: історія / пер. з англ. Ю. І. Шевчука ; вст. ст. С. В. Кульчицького. Київ : Либідь, 1991. 512 с.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Поточне тестування та самостійна робота										Всього
Змістовий модуль №1										
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	Залік	100
5	6	5	6	6	6	6	5	5	50	

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

Оцінка за національною шкалою		Оцінка ECTS	100-бальна система оцінювання
Екзамен (чотирирівнева)	Залік (дворівнева)		
Відмінно	Зараховано	A	90–100
Добре	Зараховано	B	82–89
		C	75–81
Задовільно	Зараховано	D	68–74
		E	60–67
Не задовільно	Не зараховано	FX	35–59
		F	0–34

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ ТА ВИМОГИ

Навчальні досягнення студентів оцінюються за 100-бальною шкалою Університету, чотирибальною шкалою (5 «відмінно», 4 «добре», 3 «задовільно», 2 «незадовільно»), і шкалою оцінок ECTS. На поточний контроль відводиться 50 балів, на підсумковий контроль (**залік**) – 50 балів.

Оцінювання поточної успішності студентів на окремих навчальних заняттях та за виконання завдань самостійної роботи визначається диференційовано, відповідно до рівня складності завдань, і встановлюється в межах від 0 до 5 балів.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом, на семінарських заняттях залежить від дотримання таких вимог:

- своєчасність виконання навчальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- якість виконання навчальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань.

Виконання модульних контрольних робіт, завдань самостійної роботи та індивідуальних завдань є обов'язковим. До їх виконання допускаються всі студенти. Студент, який не виконав поточних завдань, не підготувався до семінарських занять, не отримує жодного бала. Поточну заборгованість, пов'язану з непідготовленістю або недостатньою підготовленістю до навчальних занять, студент повинен ліквідувати шляхом виконання у визначений термін завдань, передбачених програмою. За виконані завдання нараховуються від 0 до 5 балів.

Студенти, які за результатами поточного контролю набрали менше 35 балів, вважаються такими, що мають академічну заборгованість, ліквідація якої є обов'язковою. Студенти, які не мають академічної заборгованості за результатами поточного контролю,

допускаються до заліку.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Завданням **поточного контролю** є систематична перевірка розуміння й засвоєння програмного матеріалу шляхом усного та письмового опитування, аналіз виконання завдань індивідуальної й самостійної роботи, умінь самостійно опрацьовувати тексти, складання конспекту, здатність публічно, письмово чи в електронному форматі представляти певний матеріал та ін.

Критеріями оцінювання в ході поточного контролю є:

- а) під час поточної аудиторної роботи на лекційних та семінарських заняттях:
- активна участь у дискусіях та пропонуваннях формах роботи на лекційних і семінарських заняттях;
 - доповнення та запитання на лекційних і семінарських заняттях.
- б) при усних відповідях:
- повнота розкриття питання;
 - логіка викладення, культура мовлення;
 - впевненість, емоційність та аргументованість;
 - використання основної та додаткової літератури (підручників, навчальних посібників, журналів, інших періодичних видань, інтернет-ресурсів тощо);
 - аналітичні міркування, уміння робити порівняння, висновки.
- в) при виконанні письмових завдань:
- повнота розкриття питання;
 - цілісність, систематичність, логічна послідовність.
- г) при виконанні завдань для самостійної та індивідуальної роботи:
- повнота виконання завдання;
 - творчість та самостійність виконання.

Завданням **підсумкового контролю** (заліку) є комплексна діагностика результатів навчання, глибини засвоєння студентом програмного матеріалу з навчальної дисципліни, логіки та взаємозв'язків, здатності до творчого використання набутих знань. Екзамен проводиться у формі розгорнутої відповіді на три теоретичні питання. Критерії оцінювання усної відповіді на теоретичні питання.

Бали	Критерії оцінювання
15 балів	Питання розкриті повністю, обґрунтовано всі його аспекти, дана вичерпна відповідь на уточнюючі/додаткові запитання по темі основного
10 балів	Питання розкриті достатньо, обґрунтовано більшість його аспектів, дана часткова відповідь на уточнюючі/додаткові запитання по темі основного
5 балів	Питання розкриті недостатньо, обґрунтовано декілька його аспектів, відповідь на уточнюючі/додаткові запитання по темі основного дати складно
0 балів	Питання не розкриті, його аспекти не обґрунтовано, відповідь на уточнюючі/додаткові запитання по темі основного не дана

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Предмет і завдання історичної географії.
2. Місце історичної географії в системі історичних і географічних дисциплін.
3. Джерела вивчення історичної географії.
4. Роль географічного фактора в історії.
5. Світові теорії: географічний детермінізм, мальтузіанство, геополітика.
6. Основні етапи розвитку історичної географії як науки.
7. Топоніміка, її предмет і завдання.
8. Топоніміка й історична географія.
9. Географічні назви, формування топонімів.
10. Історична картографія, її предмет і завдання.
11. Історична картографія й історична географія.
12. Історичні карти та їх класифікація.
13. Фізична географія світу.
14. Зміни у фізичній географії під час історичного процесу.
15. Племінні об'єднання та народи на території Європи.
16. Держави й імперії античності різних континентів.
17. Історична географія античності.
18. Історична географія середньовіччя.
19. Історична географія XVI – першої половини XVII ст.
20. Географічні уявлення та відкриття XVI–XVII ст.
21. Політична карта світу та її зміни протягом XVIII–XIX ст.
22. Політична географія XX–XXI ст.
23. Населення, його склад, розміщення, міграції.
24. Демографія, густина населення.
25. Географія сільського господарства, промисловості, торгівлі, шляхів сполучення.
26. Події просторового характеру.
27. Історична географія Європи.
28. Історична географія Азії.
29. Формування політичної карти Африки.
30. Політична карта Америки.
31. Сучасна політична карта Австралії та Океанії.
32. Сучасна політична карта світу.
33. Перспективи розвитку політичної карти світу.
34. Політичні та економічні об'єднання держав у XXI ст.
35. Предмет історичної географії України.
36. Завдання та методи історичної географії України.
37. Джерела з історичної географії України.
38. Карти та атласи з історії України.
39. Фізична географія України в історичний період.
40. Розселення племен в передскіфський період.
41. Велика Скіфія та Сарматія.
42. Античні міста-держави в Північному Причорномор'ї.
43. Історична географія України часів Великого переселення народів.

44. Літописні племена. Русь у IX–X ст.
45. Формування і розвиток територій Волинської та Галицької земель у X–XII ст.
46. Степові племена в IX–XIII ст.
47. Зміни в адміністративно-територіальному поділі удільних князівств на українських землях.
48. Польський адміністративно-територіальний устрій на українських землях у XV – першій половині XVII ст.
49. Землі Закарпаття, Буковини та Півдня України в XIV–XVI ст.
50. Територіальний устрій запорозького козацтва.
51. Українська козацька держава. Зміни в її адміністративно-територіальному поділі.
52. Західноукраїнські землі в XIX – на початку XX ст.
53. Історико-географічні області та етнографічні райони України.
54. Адміністративний поділ Наддніпрянщини.
55. Територіальний устрій України в добу Центральної Ради.
56. Обласний поділ в УРСР.
57. Сучасна Українська держава.
58. Основні етапи розвитку історичної географії України.
59. Екологічна ситуація в Україні.
60. Україна на політичній карті світу на початку XXI ст.

